

Marques de lectura: la traducció com a tensió pedagògica

En les nombroses versions d'obres clàssiques en català aparegudes en els últims anys preval la idea que traduir és, en si, un acte creatiu que transforma el passat literari en llengua viva i esdevé una forma aprofundida de lectura crítica.

Per **Andrea Montoya**

Time present and time past
are both perhaps present in time future,
and time future contained in time past.

T. S. ELIOT, *Four Quartets*

La proliferació recent de traduccions de grans obres modernes al català convida a formular-nos una sèrie de reflexions sobre el concepte de traducció i com es materialitza en la indústria editorial actual.

W. H. Auden sosté a *The Dyer's Hand* (1962) que llegir és traduir, ja que no existeixen dues persones amb idèntiques experiències. Així, d'entre les moltes significacions possibles, una traducció privilegia una interpretació motivada per la iniciativa del traductor.

Només els lectors es prenen la llibertat de desconfiar de la *traduïbilitat*, mentre que el traductor mai podrà permetre's desconfiar d'ells. El seu recel ha determinat un destí subterrani que transcorre entre dos equívocs: el d'un autor que mai arribarà a ser l'Autor; el d'una obra que no

Franz Kafka i Gabriel Ferrater.

«Tota traducció de textos creatius serà sempre re-creació, o creació paral·lela, autònoma encara que recíproca.»

serà mai l'Obra. La tendència a confondre el text traduït amb una imitació de l'original persisteix i, si bé la imitació és un semblant de la traducció, no s'han de confondre. Distreu una obvietat que Jorge Luis Borges assenyala a *Las versiones homéricas* (1932): la traducció sembla destinada a il·lustrar una discussió estètica, ja que el model que es proposa imitar és un text visible sense reserves.

Mentre els camins de la creació recorren vies inconfessables, els processos pels quals s'arriba a traduir se solen considerar efectes d'un dispositiu mecànic, subjectes a un instrument comunicatiu. Però en les traduccions literàries la mitjanceria queda relegada per una qüestió formal: no es tradueix el significat, sinó el signe en si, de tal manera que la traducció esdevé una operació literària en si mateixa. És per això que alguns crítics parteixen de la impossibilitat de fer reaparèixer el text original en una altra llengua, de manera que tota traducció de textos creatius serà sempre re-creació, o creació paral·lela, autònoma encara que recíproca. Una perspectiva que posa a prova el problema de les fronteres entre la creació, la recreació, la versió, la interpretació i la traducció.

A la transformació que implica el trasllat del discurs d'una llengua a una altra s'hi afegeix un propòsit crític i pedagògic alhora: mentre contribueix a millorar la riquesa i les possibilitats de la seva llengua, posa a disposició dels lectors la varietat de nous models literaris, nous llenguatges poètics que són altres formes d'entendre el món.

En els últims anys és notable la creixent successió de traduccions de clàssics al català: Homer, Jane Austen, Charles Dickens, Franz Kafka, Fiodor Dostoievski, Mikhail Bulgakov... Tot i la insistència en certs autors, i en alguns casos en unes mateixes obres, el caràcter distintiu de les darreres edicions és que no es tracta de traduccions recuperades, no són el resultat d'una tasca d'arqueologia, sinó de noves incorporacions.

El que hom pressuposaria com una falta de cooperació o una mena de tossuderia, la d'abocar-se a repetir esforços

que ja han fet altres, segueix una voluntat ben distinta. Certament, cal tenir present que les condicions materials que ofereix l'alliberació dels drets d'autor facilita i afavoreix la revifalla dels clàssics dins el mercat editorial; en són un exemple clar les versions simultànies de l'obra de Marcel Proust *A la recerca del temps perdut*, per Josep Maria Pinto (Viena, 2009) i Valèria Gaillard (Proa, 2019). Però entre les traduccions que es recuperen per escatimar costos també n'hi ha que ho fan perquè la traducció conserva un valor literari en si mateixa. És el cas de les versions de Marià Manent, Gabriel Ferrater i Joan Ferraté, Joan Vinyoli, Carles Riba, Josep Maria de Sagarra, per dir alguns dels noms més significatius. Tots ells integren una sèrie transgeneracional de creadors-traductors que, partint de posicions divergents, van convertir la traducció en un instrument per constituir una llengua i una tradició literària moderna que per circumstàncies històriques evidents es va veure interrompuda. Les seves versions de models estrangers són representatives perquè en molts casos es tractava de primeres versions al català, però el motiu pel qual avui segueixen essent vigents és perquè incorporen una marca de lectura, la seva empremta particular, crítica i creativa alhora, que converteix la traducció en una obra pròpia. Encara més si s'estima el gest d'alguns d'ells de firmar les seves versions com a autors o bé incloure-les en reculls de la seva obra de creació.

Ara bé, fixem-nos en les paraules amb què la Casa dels Clàssics presenta la seva última col·lecció Bernat Metge Universal: «...amb la voluntat d'oferir obres canòniques de totes les èpoques i totes les literatures, publiquem clàssics universals en traduccions properes i rigoroses». Sense entrar en la qüestió del rigor, assenyallem l'afany de proximitat. Què vol dir que una traducció és «propera»? Com es pot presentar un text en termes de proximitat a uns lectors que no en comprenen l'original?

Que una traducció sigui propera o no s'advertirà en el sentit històric amb què ha d'actuar un traductor. Com que, en efecte, no hi ha un text definitiu, el traductor s'ha de guiar per la consciència del lloc des d'on escriu.

Per tal d'ajustar el discurs estranger a un cos lingüístic propi, n'ha d'assumir la condició circumstantial i caduca. Es tractaria de pretendre el mateix sentit històric que T. S. Eliot, a *The Sacred Wood* (1920), exigeix perquè un escriptor sigui tradicional: el que el fa conscient del lloc que ocupa en el temps i en la seva contemporaneïtat. Una perspectiva retroactiva que percep el passat no com quelcom passat, sinó com un present.

L'obra traduïda s'hauria de poder pensar integrada en una concatenació, en una articulació més dins l'engranatge d'una existència simultània que no només incorpora la literatura del país, sinó la de tota una tradició que ve a resignificar. És la fórmula que proposa Ezra Pound, prototip del traductor-creador, amb el lema *Make it New* (1934): fer present, actualitzar uns textos que al lector se li mostren avui en un registre obsolet, procurant que el lèxic sigui el just, adequant el passat literari a la llengua viva.

Altrament, la proximitat representaria una forma privilegiada de lectura crítica, una *close reading* mitjançant la qual s'accedeix a una compenetració del text artístic que encarna l'experiència d'aprehensió del món i la tècnica del text a ser traduït. Aquesta és tal que permet assistir al simulacre del desmuntatge i recomposició dels mecanismes i engranatges més íntims del fenomen creador. Una tensió manifestament crítica i pedagògica.

Les conseqüències lingüístiques, culturals, institucionals i polítiques d'aquesta pràctica oberta són indiscutibles, i haurien de ser considerades des de la seva significació cultural, en comptes de seguir confinades a les reflexions teòriques d'alguns dels seus practicants. En aquest sentit, les aportacions del crític israelià Itamar Even-Zohar advoquen per reivindicar el paper fonamental de la literatura traduïda en la història de la cristallització de les cultu-

res nacionals, amb les seves respectives literatures, en un camp que es troba en una contínua transformació derivada de la lluita de poder entre cultures.

Les noves versions, però, afeguen algunes variacions en el nostre horitzó, si bé la selecció d'obres i autors encara és simptomàtica d'una preferència i/o dependència per llengües i tradicions hegemòniques —principalment anglocèntrica— que han constituït el lloc comú del cànnon occidental. Els paratextos que les acompanyen revelen una declaració d'intencions, un diàleg o una vinculació amb les interpretacions anteriors que no sempre és habitual que es convoqui i que ja no permet seguir pensant el que categoritzem com obres traduïdes o traduccions de forma individual.

D'aquesta correspondència caldria avaluar quina és l'operació particular de cadascuna i les seves derives. Detectar les desviacions o els retrobaments entre les diferents lectures i versions, si l'actualització acusa una qüestió de registre, de to, o repara errors d'interpretació. Sense oblidar que la mesura de l'esforç per apropar un text al lector no pot conduir el traductor a apartar-se de la funció de la traducció; és a dir, la de preservar l'estranyesa que la constitueix, en tant que allò que sentim com a impropri és el que ens torna conscients de les altres cultures i ens fa percebre la nostra com una alteritat.

A aquests efectes, caldrà veure quin abast tindrà la publicació recent, no desproveïda de polèmica, de la traducció de Martí Sales al català d'*Aquesta puta tan distingida*, de Juan Marsé (2021, Club Editor). Encara passen prou desapercebudes la incidència i la funció de les traduccions per al conjunt d'una literatura. ●